

Kenneth White

een introductie tot de geopoëtica

Francis de Llano

essay

1 Oorsprong

De Schotse auteur Kenneth White schreef tientallen boeken: zowel reisimpressies, als poëziebundels en essays. Hij woont in Frankrijk aan de Atlantische kust en reisde ongeveer de hele wereld af. Van zijn werk is maar bijster weinig in het Nederlands vertaald, wat een relatieve onbekendheid in onze streken in de hand werkt.

Na vele jaren van intellectueel nomadenbestaan bedacht hij de term “geopoëtica” (géopoétique). Hij wilde hiermee een ruime(re) belevings- en denkwereld scheppen, een soort van nieuwe, mentale cartografie, die een levensopvatting voorstaat die wars is van ideologieën, mythen en religies; maar ook wilde hij een zoektocht naar een ándere taal (manier om zich te uiten) stimuleren, die er kan toe bijdragen om een andere manier om ons bestaan op deze wereld te organiseren, mogelijk te maken. Niet om de Natuur (mét hoofdletter) te bedwingen, te onderwerpen, maar wel om een ander verband/verbintenis met de wereld, zijn verschijningsvormen, zijn ritmes, zijn energieën te ontdekken. Belangrijk is niet zozeer om van die geopoëtica een exacte, sluitende definitie te geven, maar eerder om het accent te leggen op het verlangen naar leven en wereld, verwondering en beleving. De geopoëtica wil niet de zoveelste culturele variante/variantie zijn, geen literaire school, geen intimistisch-romantische opvatting over poëzie of valse nostalgie. De geopoëtica wil geen systeem zijn, maar een reisweg. Door onderzoek en nieuwsgierigheid worden gelijktijdig, gelijkwaardig en gezamenlijk poëzie, filosofie en wetenschap overschouwd. Kenneth White wil de gedurfde stelling opwerpen dat de fundamentele kennisverwerving wel eens niet uitsluitend uit filosofie of wetenschap geboren wordt. Immers, kunnen vruchtbare concepten niet ontstaan/groeien uit andere energievelden? Een soort van “Organum Cosmopoëticum”? In een van zijn talrijke reisnotities omschijft White het geopoëticaal besef als volgt: ‘L’idée qu’il faut sortir du texte historique et littéraire pour retrouver une poésie de plein vent où l’intelligence (intelligence incarnée) coule comme une rivière. Qui vive? Voilà la question. Ou peut-être est-ce plutôt un appel ...’

Dergelijke visie gaat lijnrecht in tegen het individualisme en de particularistische tendensen van deze tijd. De ‘nieuwe intellectuele terroristen’ liggen op

de loer om deze pogingen om alles vanuit een ruimer standpunt, een meer solidaire benadering (solidaire met de mens en/in de wereld), die afwijkt van hetgeen Kerken, sekten en monomaniakale regimes tot vandaag hebben geboden, onderuit te halen. Deze samenhang/samenhorigheid is voor White géén 'orde', géén 'orthodoxie', maar een ruimte, een terrein, een beweging. Wie deze wereldse tocht wil ondernemen, zal de geometrie van deze beweging voor zichzelf moeten uittekenen.

Fernando Pessoa verklaarde op een dag enigszins badinerend dat gezien de échte, waarachtige literatuur niet meer bestond, men slechts een zaak kon doen: er een nieuwe scheppen enkel en alleen voor zichzelf.

2 Overweging

Welke culturele uitdaging(en) rest(en) de hedendaagse mens? Vroeger richtte de Athener zijn blik naar de agora waar de stadszaken werden uitgeklaard; in de Middeleeuwen bepaalden Christus en de Maagd Maria de levensstijl; bij de paleolithische stam orakelde de sjamaan eenheid tussen mens en natuur. En nu? Welk verenigend motief zou nog kunen aanslaan? White denkt de 'wereld' zélf. De wereld waarop we leven en zonder dewelke we niet kunnen leven. Aan de basis van de woorden 'wereld' en 'kosmos' ligt de opvatting over schoonheid en vruchtbaarheid. 'Kosmos' vinden we nu nog enkel in het begrip 'cosmetisch' (verfraaien, opsmukken) ... en hij vervolgt: 'Pour qu'il ait un monde au sens plein du mot, un espace commun appelant à une vie dense et intense, il faut que le rapport soit, de la part de tous, sensible, subtil, intelligent ... On voit plus clairement maintenant le sens de 'géo' dans la notion de géopoétique. Le travail géopoétique viserait à explorer les chemins de ce rapport sensible et intelligent à la terre, amenant à la longue, peut-être, une culture au sens fort du mot.'

Blijf trouw aan de aarde, raadde Nietzsche aan. Ook Alexander von Humboldt verklaarde dat poëzie, wetenschap, filosofie en geschiedenis fundamenteel niet van elkaar te scheiden zijn. Zij vormen een eenheid in de geest. Einstein ging in zijn 'eenheidsgedachte' nog verder: 'Ik voel me zo solidaire met alles wat leeft dat het me geen zier kan schelen waar en wanneer het individu begint en waar het ophoudt.' Een wonderlijke verbondenheid tussen zoeken en dromen. De religiositeit van de denker en het realisme van de zoeker vullen elkaar aan, schuiven in elkaar, worden één.

3 Terug naar af

In het *Eerste Manifest* van het surrealisme verklaarde Breton: '... Ce monde (...) ce monde moderne, enfin, diable! que voulez-vous que j'y fasse?' Hij wil duidelijk een ander concept van de wereld; een ander gebruik van het beeld

en de verbeeldingskracht. Het is geen vlucht uit de realiteit (zoals surrealisme al eens gezien wordt), maar een verlangen naar een nieuwe invulling, het zoeken naar een nieuw wereldbeeld. Maar dan moet men eerst afzweren wat voorafging, opnieuw vertrekken vanaf nul. Een mentaal Tibet in de geest creëren. In hetzelfde *Manifest* is Breton al flink op weg in de geopoëtische richting: ‘Un jour viendra que les sciences, à leur tour, seront abordées dans cet esprit poétique qui semble à première vue leur être si contraire ... Sommes-nous un peu libres, irons-nous seulement jusqu’au bout de ce chemin?’

Als men die weg wil volgen, moet men van ergens vertrekken. Volgens Gaston Bachelard bestaat de eerste voorwaarde om de reis aan te vatten in het volledige besef van het genot, het kosmische genot: ‘... l’essence de l’être, c’est le bien-être enraciné dans l’être archaïque.’ Volgens hem stelt de gebruikelijke filosofie ons voor té ‘stellige’ ideeën, zij kristalliseert ons denken, de droom wordt verbannen: ‘Un rêve qui n’agrandit pas les dimensions du monde est-il vraiment un rêve?’ Een dromerij is zowel illusie als overpeinzen, is zowel het onmogelijke als het werkelijke overschouwen. Vertrekken van de aarde om een wereld te maken. Wil men het doel niet uit het oog verliezen, dan mag men nooit vergeten wat het vertrekpunt is en waar het ligt. De verbondenheid tussen aarde (het geografische) en de wereld (het menselijke) moet in stand worden gehouden. Zo niet beginnen ontsparing, vernieling, verdwijnen. De wereld ondermijnt de aarde, de aarde zal de wereld versmachten, verdorren, overspoelen. Heidegger voorzag het reeds in een gedicht: ‘Erd’ / hüte den Anfang // Welt-/wach sei dem Einklang//Welt-/dank der Erd’// Erd’/grüsse die Welt’.

4 Vragen. Vragen?

In vele ‘primitieve’ literaire epen en teksten vinden we een oerkracht, een wereldse werkelijkheid die getuigt van een soms grotere universaliteit dan men in de huidige (vaak nationalistisch getinte) (heimat)literatuur tevergeefs zoekt. Hoe herbronnen we om iets gelijkaardigs terug te vinden? Uiteraard niet door na te bootsen. Niet door een valse sacraliteit op te voeren. ‘Aux origines autant qu’on en puisse juger, la poésie plutôt qu’un langage sacré était un langage général’, schrijft Roger Caillois in de inleiding op zijn *Trésor de la poésie universelle*. De vraag dient dus als volgt geformuleerd te worden: waar vindt men vandaag de bases voor dit nieuwe, algemene taalgebruik, dat psychologisch diepgaand genoeg is, esthetisch verrassend en indien het nog even kan, ook sociologisch doelmatig is?

In een artikel uit 1965 in het tijdschrift *Arts* poneert Claude Levi-Strauss in een vraag over de toekomst van de hedendaagse kunst ... ‘les oeuvres que

nous consommons aujourd’hui témoignent d’une crise, dont il serait impossible de prévoir le dénouement.’ Sindsdien is de toestand niet veel gewijzigd. Kunst wordt meer en meer gelijkgeschakeld met om het even welk (vulgair) consumptieartikel. Kunst verbaast nog enkel door de waanzinnige geldsommen die als investering worden ‘afgeschilderd’. Koopt men een kunstwerk omdat het aanspreekt of koopt men een handtekening met hoge beurswaarde? Toch vervolgt Levi-Strauss dat men evengoed getuige zou kunnen zijn van de geboorte ... ‘d’un autre type d’art, dont nous ne voyons pas encore s’esquisser les contours’ en wat verder ... ‘que pourra devenir l’art dans une civilisation qui, coupant l’individu de la nature en le contraignant à vivre dans un milieu fabriqué, dissocie la consommation de la production et vide celle-ci du sentiment créateur?’

Kunst verliest voeling met de aarde, kunst gemaakt uit/met materialen van diezelfde aarde. De Engelse kunstenaar Hamish Fulton, verliet in 1968 de Academie en trok de wereld in, de wereld tegemoet: ‘Mijn uitbeelding van kunst is de reis, de voetreis in het landschap.’ Het duurde niet lang of deze onderneming werd betiteld als *Land Art*, want als iets geen etiket draagt, heeft het geen (financiële) waarde. ‘Voor mij,’ verklaart Fulton, ‘betekent aanwezig zijn in de natuur een vorm van onmiddellijke religie.’ De tellurische religie zoals bij de Australische aboriginal die op een vraag omtrent zijn inspiratiebronnen van zijn werk antwoordt: ‘Wij maken deel uit van de aarde, we moeten haar trouw blijven, zoniet spelen we ze kwijt.’ Maken we kunstwerken voor anderen (kopers) of maken we onszelf via het kunstwerk en stellen we onszelf niet te koop? Plunderen we de materialen van de aarde voor onze kunst of verklaren we de aarde als het ultieme kunstwerk? Onverkoopbaar!

5 Sporen

Richard Long, die dezelfde weg volgt als zijn collega-kunstenaar Fulton, begint met al stappende door het landschap, de aard ervan op te schrijven: ‘Weg, prairie, zand, modder’. Het zou een bezweringsformule kunnen zijn: ‘Woud, wind, steen’ of een voortdurende volgehouden meditatie, zoals bijvoorbeeld de mars van zestig minuten in de Hoggar, waarbij elke minuut zijn woord krijgt, zijn eigen concept, zijn verschijningsvorm:

Wit been	schaduw	gehijg
vergezicht	wervels	bergkam
rots	barsten	droge mond
ja	piste	korst
denken	hoefgetrappel	silhouet
verbrand	zand	zacht
vliegen	zwart	witte bloem

laarzen	gefladder	middag
horizon	gegons	warme rots
gebrul	vogelpluim	zijdelingse wind
roodachtig	vlinder	in de rij staan
ontspannen	ademen	verspreide beenderen
mier	struikelen	spinnenweb
keitjes	ritme	sperwer
dennenappel	stoten	stofferig
symmetrie	geronk	wolkenloos
vogelpoep	schitterend	hagedis
sporen	gekraak	geitensporen
ooggeknipper	krabben	gezucht
geluid van stappen ☞☞	golvingen ☞☞	glinstering

Naargelang de mars complexer wordt, wint de tekst aan belang. Maar ondanks alles blijven we misschien toch in de wereld van het beeldhouwen: beeldhouwen met woorden in de lucht? Geen belang, het gaat in de eerste plaats over verdieping en uitbreiding, het gaat over experimenteren, stap voor stap, doortocht na doortocht, de ervaring van het leven op de aarde, het uitdrukken van een opvatting over de wereld, en het aanstippen van een intens verband, de meest subtiel mogelijke link tussen de menselijke geest en de ‘chaosmos’.

Dit alles staat op het spel in de geopoëtische benadering van de plastische kunsten in het bijzonder en van alle kunsten in het algemeen. ◆

Literatuur Kenneth White:

Reisimpressies

- *Le visage du vent d'est*, Les Presses d'aujourd'hui, Parijs, 1980.
- *La route bleue*, Grasset, Parijs, 1983.
- *Les cygnes sauvages*, Grasset, Parijs, 1990.
- *Le rocher du diamant, Lettres de la Martinique*, Actes Sud/Dexia, Parijs/Arles, 2002.

Poëzie

- *Terre de diamant*, Grasset, Parijs, 1983.
- *Atlantica*, Grasset, Parijs, 1986 - Prix Alfred de Vigny.

Essays

- *Le poète cosmographe*, Presses Universitaires, Bordeaux, 1987.
- *L'esprit nomade*, Grasset, Parijs, 1987.
- *Le monde d'Antonin Artaud*, Editions Complexe, Brussel/Parijs, 1989.
- *Le plateau de l'Albatros*, introduction à la géopoétique, Grasset, Parijs, 1994.